

**„Hogy az fiskális jövedelemnek megszorítására Kegyelmetek vigyáz, azt
igen jól cselekszi” – A Szepesi Kamara Thököly Imre fejedelem
szolgálatában (1682–1685)**

A bujdosók élén egyre nagyobb katonai sikereket elérő késmárki Thököly Imre 1682-ben török segítséggel sikeresen elfoglalta Kassát, illetve a háromrészre bomlott Magyarország északkeleti részeit. Rövidesen szultáni adhnamét kapott, így vezetésével egy negyedik entitás is létrejött a történelmi Magyarország területén, a Közép-Magyarországi Királyság (Orta Mačar). A magát fejedelemnek megnevező Thököly ezután részt vett az 1683. évi Bécs elleni, nagyszabású török hadjáratban, illetve az 1684–1685-ös év folyamán is folyamatos harcot kellett vívnia a császári csapatok ellen. A hadászathoz szükséges erőforrások előteremtésére, és a fejedelemség háttérjének stabilizálása érdekében szükségessé vált számára egy jól kiépült, megbízható hivatali apparátus. Ezért 1682-ben Thököly arra törekedett, hogy a Kassa székhelyű Szepesi Kamara feloszlása helyett kisajátítsa annak szervezetét, új tisztségviselők kinevezésével a saját szolgálatába állítva azt.

A Szepesi Kamara helye a magyar gazdaság- és pénzügyigazgatásban a 16–17. században

A 14–15. századra Európa szerte egyértelművé vált a különböző kormányzati körökben a pénzügyigazgatás kimagasló jelentősége, amely az uralkodók számára a háborúskodáshoz már elégtelennek bizonyuló felségjövedelmek növelését, illetve további, alternatív jövedelemforrások megteremtését tűzte ki célul. Ezen alternatív jövedelemforrásként indult a francia *taille*, és az I. Mátyás által szedett *contributio* is. A sikeres bevételnöveléshez azonban nem volt elég új adóformákat alkotni, hanem az annak behajtását és kezelését ellátó pénzügyigazgatási struktúrát is meg kellett reformálni. A Habsburgok államaiban az újkori hivatal felé vezető első lépésként, az I. Miksa (1493–1519) által szorgalmazott kormányzati újítások keretén belül jött létre az Udvari Kamara (*Hofkammer*) szervezete, amely egy több éves periódust követően I. Ferdinánd (1526–1564) uralkodása alatt éledt újjá és állandósult. Ferdinánd mint osztrák főherceg, magyar és cseh király nagyszabású kormányzati reformokat hajtott végre az egész általa uralt államkonglomerátum felsőigazgatásában, amellyel nemcsak a monarchiaegyüttes központi irányítását évszázadokig ellátó fórumokat (*Hofkanzlei*, *Hofrat*, *Hofkriegsrat*, *Geheimrat*, *Hofkammer*) alkotta meg, de például az egyik legfontosabb kora újkori magyar királyi hatóságot, a Magyar Kamarát is (1528), ami az Udvari Kamarának alárendelve kezelte a magyar pénzügyeket.

A Magyar Kamara feladata elsősorban (de nem kizárólagosan) az uralkodó felségjogon szedett jövedelmeinek begyűjtése volt, továbbá az ország gazdasági főhatóságaként a következő feladatok hárultak rá: a királyi birtokok birtokjogi, birtokigazgatási teendőinek ellátása, harmincadügyek, bánya- és sóadók kezelése (előbbit inkább névlegesen, a bányászatot főként az Udvari Kamara igazgatta), pénzverés, szabad királyi városok felügyelete, az üresedés esetén gazdátlanul maradt egyházi birtokok igazgatása. Ezen feladatokat azonban az ország középső harmadának elvesztésével egyre nehezebben volt képes ellátni Pozsonyból, így ennek orvoslására már a 16. század közepétől előbb Georg Werner kamarai tanácsost küldték ki az észak-keleti országrész kamarai ügyeinek intézésére, 1567-ben pedig sikerült tartósan felállítani egy új pénzügyigazgatási hatóságot, a Szepesi Kamarát. Ez az Udvari Kamara és Magyar Kamara kettős függésébe tartozott a 16–17. században.

A Szepesi Kamara a Pozsonytól távol fekvő, nehezen megközelíthető peremvidéken, Felső-Magyarországon, a megegyező nevű főkapitánysággal fedésben levő terület illetékes hatósága volt, Kassa székhellyel. Ez a régió a kereskedelmi útvonalai, borvidékei, továbbá az Erdélyi Fejedelemséghez való közelség miatt katonai szempontból is kiemelten fontosnak számított. A Szepesi Kamarának a Magyar Kamarával megegyező feladatokat kellett ellátnia, azonban volt egy olyan hatásköre, amely a Pozsonyban székelő kormánysszervvel szemben többletet jelentett: a felső-magyarországi főkapitánnyal összhangban ellátni a régió végvárait, továbbá negyedévenként felmérni a végházak állapotát, azokról jelentést készíteni.

A 17. század folyamán a Szepesi Kamara (sokszor csak „Adminisztrációként” nevezve) változó sikerességgel tudta a jövedelmeket begyűjteni; a 17. században pedig komoly változások folytak le a jövedelem-szerkezet terén. Kenyeres István kutatásai alapján az 1610–1655 közötti időszakban a Szepesi Kamara éves átlagbevételeinek kb. 65 000 magyar forintot tekinthetünk, aminek átlagosan 49%-át a harmincadok, 10,9%-át félharmincadok adták. Az 1689–1694 közti időszakban az éves átlagjövedelem azonban mintegy 420 000 magyar forintra rúgott – túlszárnyalva egyes években a Magyar Kamara bevételeit is (!) –, ahol a harmincadok csak 14,5%-ot, a félharmincadok 4,8%-ot tettek ki (Kenyeres 18–23.o.).

A 17. század során erősebb pozícióba kerülő magyar rendek az erdélyi fejedelmek időnkénti hódításaival együtt komoly akadályt állítottak a kormánysszerv effektív munkája elé. A felső-magyarországi terület kormányzásához elengedhetetlen hatóságot és székhelyét, Kassát Bethlen Gábor 1619–1629 között, míg I. Rákóczi György 1644–1648 között tudhatta kezén.

Thököly Imre részére azonban nem született olyan dokumentum, amely feljogosítaná a Szepesi Kamara kisajátítására, mégis három éven át a saját szolgálatába állította azt.

Impériumváltás Kassa központtal

1680. január 8-án, Szoboszlón az bécsi kormányzat ellen évek óta kardot forgató bujdosók mozgalma megválasztotta vezérének az akkor huszonkét éves gróf késmárki Thököly Imrét. A bujdosók energikus vezére sikert sikerre halmozva küzdött a Felső-Magyarországot megszállás alatt tartó császári csapatok ellen, ezáltal fokozatosan engedményeket (fegyverszünet, a kurucok beszállásolása a vármegyékben, házasság Zrínyi Ilonával) kényszerítve ki I. Lipóttól, azonban az általa követelt hét vármegye (Abaúj, Bereg, Borsod, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Zemplén) feletti uralmat az uralkodó nem volt hajlandó elismerni. A bécsi udvar ellenében Thököly a Porta segítségét vette igénybe, és rövidesen, 1682. július 26-án megindult a közös hadjárat Felső-Magyarország ellen. Uzun Ibrahim budai beglerbég mintegy 20 000 fővel bevette és felgyújtatta Ónod várát, míg Thököly csapatai egyenesen a korszerű kassai védmű, a Citadella ellen indultak. Az erődöt egy csellel rövidesen bevették, augusztus 14-ére pedig a Kassa városát védő Lamb alezredes is feladta a harcot. Az egyesült sereg szeptember 10-én a Koháry István által védett Fülek várát vette be, minekután Thököly megkapta a szultáni adhnamét, amellyel jogi felruházást nyert a meghódított terület irányítására.

Az újdonsült fejedelemnek a turbulens régió erőforrásainak kezelésére, és hátszágának megszervezésére azonban szüksége volt egy központi igazgatást ellátó szervre. Erre a már meglévő Szepesi Kamara átvétele tűnt célravezetőnek. Thököly a Szepesi Kamarát újjászervezte, a tanácstagokat lecséreltette, a hatóság pedig Kassa elestét követően, 1682 augusztus-szeptemberében megkezdhette működését. A Lipót pártján maradt, elmenekült vagy fogságban tartott hivatalnokok helyébe a fejedelem hozzá hűeket ültetett, de voltak olyanok is, akik Thököly hűségére tértek. Megnevezendő közülük Wilhelm von Draheim fiskális prefektus, akinek személyével összeforrt pozíciója, ugyanis az alhivatal 1675-ös létrehozásától kezdve ő töltötte be a pozíciót.

A kamara felépítésében komoly változások történtek Thököly alatt. A hatóság vezetését ellátó kamarai tanácsba három ember lett kinevezve: a külföldön tanult Szirmay András, Hanvay Péter Gömör vármegyei birtokos, és Madarász Márton korábbi kassai bíró. Az évek során változott a vezetői garnitúra. 1683 januárjában a tanácsot otthagyo Hanvayt abaúji alispánná választják, Szirmay a hadjáratok idején táborra szállt, míg Madarász 1683 végén meghalt. Ugyan a korábbi

fogalmazót, Várady Zsigmondot kinevezték tanácsosnak 1684 elején, a kamarai tanács felé többször is megbízottakat állított a fejedelem 1684–1685 folyamán – amire egyelőre kevés magyarázatunk van. Az említett, kincstári és elkobzott birtokokat igazgató fiskális prefektúra Draheim kérésére bevételei tekintetében függetlenedett a kamarai alhivatal-rendszertől, pusztán a prefektúra pénzeinek számvétele maradt a kamara feladata. A levéltár és titkárság esetében annyi változás történt, hogy a két alhivatal személyállománya egybemosódott, a korábbi levéltárőr, Lángi János töltötte be a titkári tisztséget is. A kifizetésekkel megbízott kincstár élén Udvarhelyi István, a birtokok és a kamara peres ügyeivel megbízott alügyigazgató (fejedelmi jogügyigazgató néven) Szentiványi Menyhért tevékenykedett. Említésre érdemes, hogy az 1670-es évek során mintegy 40 főre duzzadt a kamarai belsőszemélyzet, viszont a hatalomátvétel után a kassai székhelyen tevékenykedő tisztviselők létszáma inkább közelített a 1670-es éveket megelőző, fele ennyit kitevő szervezeti létszámhoz.

Thökölynek a Szepesi Kamarához intézett parancsaiból jól kirajzolódnak hatalomgyakorlásának módszerei, melyek igen „katonásnak” mondhatóak. A szoros irányítás egyik jele az is, hogy a kamara sokszor apróbb ügyeket is felterjeszt a fejedelemhez, amelyek nem egyszer a válaszok lassúsága miatt maradnak parlagon. Az erős fejedelmi hatalom olykor nehézséget is okozott, mivel a kamara helyett nem egyszer egyenesen Thökölyhez folyamodnak különböző személyek – a kedvezőbb és gyorsabb *résultat* érdekében.

A thökölyánus kamarai hatóság főbb bevételforrásai

A kamarai bevételek nagyobb részét két terület adta: a harmincadok és a birtokok jövedelmei. A harmincadok stabil és kiszámítható jövedelmet jelentettek, így a kamara egyik legfontosabb feladata 1682 őszén az volt, hogy a harmincadokba hűséges embereket állítson. Mindezt indokolja, hogy a 17. század folyamán a kamarai bevételek mintegy 50–60%-át tették ki a harmincadjövedelmek. Thököly ezzel tisztában volt, és többször is kért kimutatást az éppen aktuális, illetve azt megelőző évek harmincad-bevételeiről – ezek azonban érdemben nem maradtak fent.

„Bizonyos Respectusokra [megfontolásokra] nézve akarjuk tudni mennyi harmincadok legyenek jurisdictiónk [jogkörünk] alatt, és micsoda helyeken valókat kik bírnak az mi collatióinkból [rendelkezésünkől], s Kegyelmetek is kiket hova substituált [helyettesített] az

mi confirmationkhoz [megerősítésünkhöz] képest [...]” – Thököly Imre a Szepesi Kamara tanácsosainak, 1682. december 21. (MNL OL G3 III.2. 1682. december 21.)

1683 januárjában a fent idézett parancsra készült egy kimutatás a fejedelemnek, ami alapján felfedezhető Thököly részéről egy tudatos szervezés: 1682 augusztusa és decembere között elsősorban kulcspozíciókra, jól jövedelmező harmincadhelyekre (Kassa, Eperjes, Tokaj, Bártfa, Munkács, Kálló, Késmárk) nevezte ki az egyébként kevés szakértelemmel rendelkező, de hűséges katonáit.

A birtokok tekintetében fontos szem előtt kell tartanunk, hogy az 1670-es években konfiskált kamarai birtoktömeget tovább gyarapították a Lipót pártján maradt, vagy hozzá átpártolt nemesek birtokaival. A fejedelem számára azért is volt jelentős a konfiskálás intézménye, mivel a hadiállapot okán kellő nyomásgyakorlást jelentett ez bármelyik nagy-, közép- és kisbirtokos ellenében. 1684 nyarára nehezebb a nemesi felkelésre rávennie a nemeseket, így jószág- mellett fővesztést rendelt az engedetlenekkel szemben:

„[...] determináltuk [elhatároztuk] azt magunkban hogy ad diem decimum tertium mensis praesentis [jelen hónap harmincadik napjára] minden nemesi titulussal élni kívánó, s hazája, és magyar nemzetéhez való szeretetét is maga előtt viselő becsületes híveinket Kassára személyek szerint egy corpusban [hadtestbe] hívassuk, [...] s egyszersmind fejedelmi autoritásunk szerint megparancsoltuk, hogy akkora compareálni [megjelenni] el se mulassák, mert máskint, ha ki elmarad az mi kegyelmességünkkel nem élhet, hanem notam infidelitatis incurralván [hűtlenség vétkébe esvén] fejét, s jószágát veszti el; Kegyelmeteknek azért kegyelmesen parancsoljuk, [...] hogy az kik vagy contumáciátúl [makacsságtól] viseltetvén, vagy valami színes betegség alatt elmaradnak azonnal kegyelmetek is bizonyos emberét exmittállyá [kibocsájtja], s általa minden jószágát foglaltassa el [...] – Thököly Imre a Szepesi Kamara tanácsosainak, 1684. augusztus 6. (MNL OL G3 III.2. 1684. augusztus 6.)

A hadellátás tekintetében létkérdésnek számított az egyházi tizedek bérlése (árendálása). A kamarának ugyan nem jelentett tekintélyes bevételt ez, de a felkelő hadak és a kuruc helyőrséggel ellátott végházak gabonaellátása függött a dézsmabérletektől. A dézsmabérlésre a megyéken belül járasonként jelöltek ki embert, amit sokszor kiszervezett a kamara világi

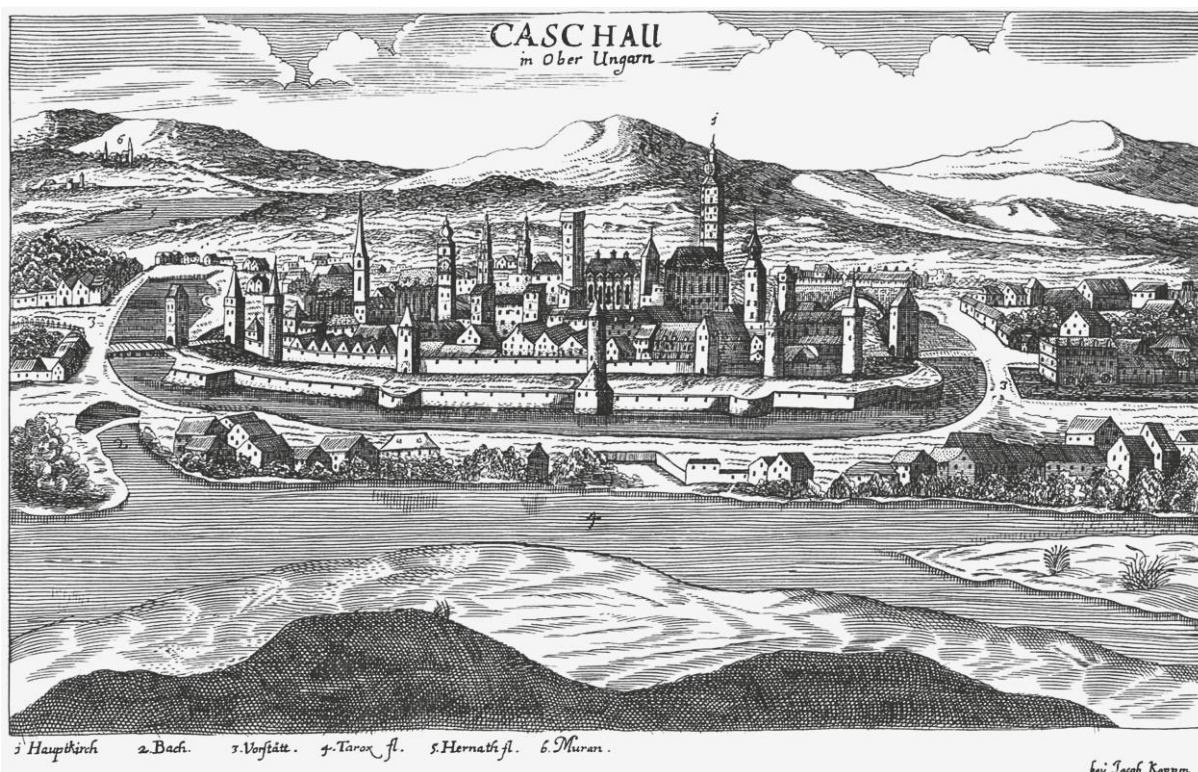
kisbirtokosoknak, a fejedelem hűséges szolgálóinak. Thököly a dézsmaárendálást jutalomként osztotta különböző hadnagyainak és tisztjeinek, amellyel zsoldjaikat kiegészíthették.

A körültekintő szervezkedés egy célt szolgált: megteremteni az anyagi hátteret Thököly Imre legnagyobb hadivállalkozására, Alsó-Magyarország megszerzésére. Hogy ez mennyi bevétel-kiadást jelentett, nem tudjuk pontosan, hisz a kamara számadáskönyvei nem maradtak fent ezekből az évekből. Maksay Ferenc a bevételek és kiadások terén tett kalkulációja alapján a Szepesi Kamara tulajdonképpen sikeresen előteremtette a kellő anyagi forrásokat (1682 szeptembere és 1683 vége között kb. 170 000 magyar forint – Maksay 36.o.), így Thököly egy 20 000 főt meghaladó sereget volt képes kiállítani Kara Musztafa 1683-as hadjáratának jobb szárnyát vezetve.

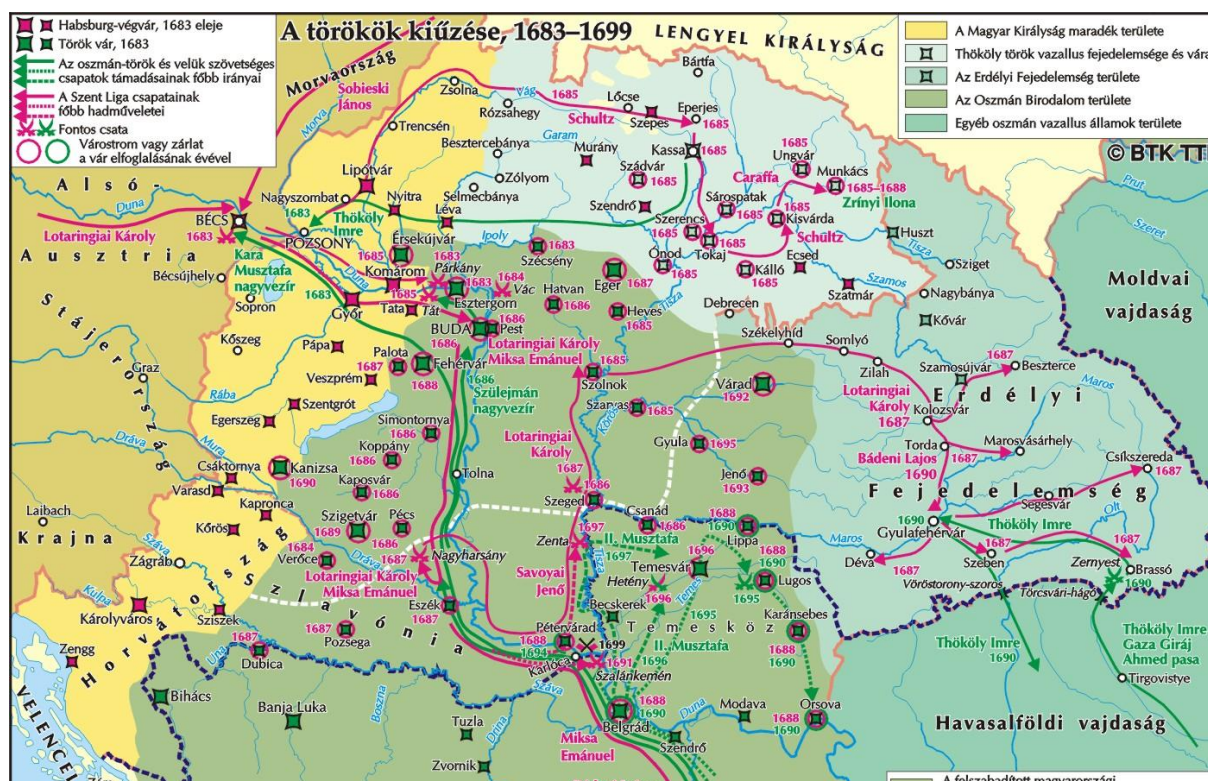
Az 1683. szeptemberi kahlenbergi vereséggel azonban a kamarai igazgatás is megrepedezett, és az év őszen-telén Felső-Magyarországon végigvonuló lengyel sereg elől Thököly minden erejével a Tiszántúlra húzódott vissza. Így a kamarai vezetés is csak a lengyelek elvonulása után, 1684 kezdetén tudott újraindulni, és egyik legfontosabb feladatává a Thökölytől elpártolt nemesek (mint Barkóczy Ferenc, homonnai Drugeth Zsigmond) birtokainak elkobzása vált. A kamara 1685. évi tevékenységére azonban a források hiányában alig van rálátásunk. A kormány szerv thökölyánus periódusát pedig Kassa 1685. október 25-ei eleste lezárta, amikor is újra a császári pénzügyigazgatás oszlopos részévé vált.

Matolcsi Péter

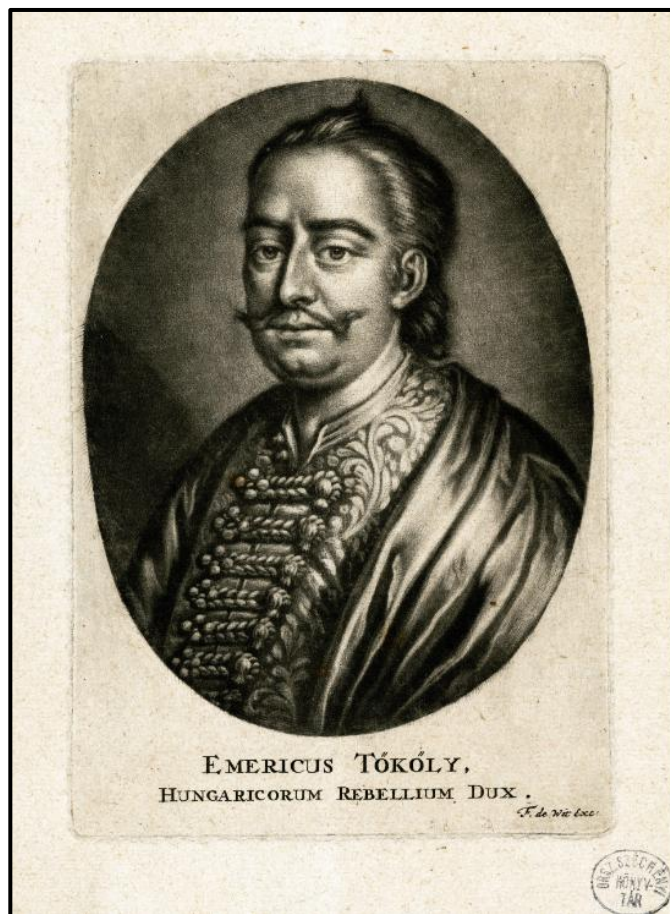
„A KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS MINISZTERIUM EKÖP-24 KÓDSZÁMÚ EGYETEMI KIVÁLÓSÁGI ÖSZTÖNDÍJ PROGRAMJÁNAK A NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS ALAPBÓL FINANSZÍROZOTT SZAKMAI TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.”

Szalai Béla: Két császár is ront minket. A magyar történelem kortárs metszeteken 1666–1684. 2.154 kép – Kassa 1684/3

1683–1699. A törökök kiűzése. Készítette: Tóth Ferenc–Nagy Béla. Bölcsészettudományi Kutató Központ, Történettudományi Intézet (<https://tti.abtk.hu/terkepek/terkepek/1683-1699-a-torokok-kiuzese>)

Thököly Imre fejedelem Frederick de Wit metszetén, ca. 1680. (OSZK App. M. 89.)

Felhasznált források:

MNL OL G3 III.2. – Thököly Imre levelei a Szepesi Kamarához

MNL OL G3 III.9. – Egyéb kamarai iratok

Felhasznált irodalom:

Fábián-Kiss Erzsébet – Nagy István: A magyar kamara és egyéb kincstári szervek. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai I. Levéltári leltárak 9.) Bp. 1995.

Fallenbüchl Zoltán: A Szepesi Kamara tisztviselői a XVII–XVIII. században. Levéltári Közlemények 38. (1967) 2. sz. 193–236.

Fazekas István: A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között. (Magyar Történelmi Emlékek – Értekezések) Bp. 2021.

Kenyeres István: A Magyar és a Szepesi Kamara bevételei és kiadásai a XVII. században. FONS 24. (2017) 1. sz. 3–67.

Maksay Ferenc: Thököly szepesi kamarája. In: A Thököly-felkelés és kora. Szerk. Benczédi László. Bp. 1983. 23–40.

Szűcs Jenő: A szepesi kamarai levéltár (1567–1813). (Magyar Országos Levéltár kiadványai I./7.) Bp. 1990.

Varga J. János: Válaszúton – Thököly Imre és Magyarország 1682–1684-ben. (História könyvtár, Monográfiák 23.) Bp. 2007.